

שיטת המחקר

המחקר הינו מחקר קונסטרוקטיביסטי, איכותני בסוגה נרטיבית. סוגה זו מתעניינת באופן שבו אנשים מבנים את מציאות חייהם. שיטת המחקר נסמכת על תיאוריה מעוגנת בשדה. תיאוריה מעוגנת בשדה היא מתודולוגיה במדעי החברה שפותחה על ידי א. שטראוס וב. גלייזר (שקדי, 2003). זוהי תיאוריה שנבנית על סמך מה שהאינפורמנטים וההסברים שלהם. זו תיאוריה המושגת על סמך נתונים הנאספים בשדה, תוך הנחה שלנחקרים דפוסים חברתיים ופסיכולוגיים משותפים, המאותרים דרך תמות מרכזיות כך שאלו יתנו הסבר שלם לתופעה הנחקרת. על ההסבר להיות מקובל הן על החוקר והן על הנחקרים והקהילה. בתנאים מסוימים ניתן יהיה להכליל מהסבר זה על תופעות אחרות.

התיאוריה נקראת "תיאוריה מעוגנת בשדה" כיוון שהיא נבנית מהנתונים שנאספו מהשדה. החוקרים לרוב ניגשים לחקור תופעה ללא השערות מוקדמות ומנסים להבין כיצד האנשים הנמצאים בשדה תופסים את התופעה הנחקרת. למרות שהחוקרים נעזרים בספרות תיאורטית לאורך כל שלבי המחקר, הם נזהרים לא לאמץ את הביטויים התיאורטיים המופיעים בה ומשתמשים במושגים ובשפה של האינפורמנטים בלבד.

הבחירה בשימוש "בתיאוריה מעוגנת בשדה" נובעת מהעובדה שהסוגה הנרטיבית מתעניינת באופן שבו אנשים מבינים את מציאות חייהם. אנו מתעניינים בנרטיבים כלומר, כיצד סיפור הילד ע"י ההורים מבנה את תפיסת המציאות. האופן שבאמצעותו החוקרת נתחה את הנתונים הוא ע"י ניתוח קטגוריאלי המאפשר לדלות מידע אודות נושא המחקר מתוך הנרטיבים. שדה המחקר הינו חינוכי – נרטיבי על אוכלוסיית הורים לילדים בגילאי הגן 3-6 שנים.

משתתפים

במחקר זה לקחו חלק ארבע משתתפות הוספתי טבלה, כך נהוג להציג משתתפי מחקר (טבלה מס' 1). שלוש מהן מתגוררות בישוב קהילתי בצפון הארץ ואחת מהן בעיר חיפה. כול הנשים הינן בנות 30 ומעלה ועוסקות בתחומים שונים.

נטע, יהודייה, בת שלושים נשואה ואם לשלושה ילדים. ילדה בת 6 וזוג תאומים בן ובת בני 3.5. נטע מתגוררת בישוב קהילתי בצפון הארץ מזה 6 שנים ומשמשת כמזכירה בכירה בחברת יבוא ושיווק.

מירב, יהודייה, בת 42 אם לשלושה ילדים וגרושה פעמיים. מנשואיה הראשונים יש לה שני ילדים הבן הבכור בן 17 וילדה בת 14. מנשואיה השניים יש לה ילדה בת 6. מירב מתגוררת בישוב קהילתי בצפון הארץ מזה 15 שנה ועוסקת בתחום ההוראה. מצב הסוציו אקונומי של המשפחה גבוה.

רוז, יהודייה, בת 32 נשואה ואם לשלושה. שתי בנות 10 ו 7 וילד בן 3.5. רוז ומשפחתה מתגוררים בישוב קהילתי בצפון הארץ מזה 7 שנים ועוסקת בתחום

השיווק . למשפחה עסק פרטי בתחום המזון שבו עובדת בשעות הערב בחלק מימות השבוע. המצב הסוציו- אקונומי של המשפחה גבוה.

דקל, יהודייה, בת 35 גרושה מזה שנתיים ואם לזוג תאומים בן ובת בני 3.5. דקל מתגוררת בעיר חיפה ועוסקת למחייתה בתחום האסתטיקה. מצבה הסוציו- אקונומי בינוני, היא מפרנסת יחידה.

שם	מצב משפחתי	לאום	עיסוק	מקום מגורים	מצב סוציו- אקונומי
נטע	בת 30, נשואה+3	יהודיה	מזכירה	ישוב קהילתי	
מירב	בת 42, גרושה +2, גרושה בשנית+1	יהודיה	הוראה	ישוב קהילתי	גבוה
רוז	בת 32, נשואה+3	יהודיה	שיווק	ישוב קהילתי	גבוה
דקל	בת 35, גרושה+2	יהודיה	אסתטיקה	חיפה	בינוני

טבלה מס' 1

כלי המחקר

כלי המחקר שבו עשינו שימוש במחקר זה הינו ראיון נרטיבי (פתוח). ראיון זה אינו מורכב משאלות רבות אלה מתחיל משאלה כללית ומשם זורם עם האינטראקציה. ראיון פתוח דומה יותר לשיחה מאשר לדעיין מובנה ופורמלי. תפקיד החוקר להתמקד בנושא כללי כדי לסייע לאינפורמנטים לחשוף את הסיפור שלהם ולהציג את משמעותו. אסור לחוקר להיות חלק מהסיפור אך ורק זר לסיפור המסופר ע"י המראיין. יתרונותיו של ראיון פתוח הוא ביכולת שלו לעמוד בצורה מושלמת יותר על עולם המשמעות של כל מראיין ומראיין, להפיק מידע ונתונים וכלי ליצירת פרספקטיבה. שקדי(2003) טוען שהמשימה של המראיין היא " לעזור לאינפורמנטים להבנות את הסיפור שלהם. כאשר המראינים נמנעים מלכוון את תשובות המראיין ונותנים לו להתבטא בחופשיות, אז הם יכולים לקבל סיפור עומק שישרת את מטרת המחקר.

כלי המחקר ניתן ע"י מרצה הקורס לכל הסטודנטים. הריאיון מבוסס על שאלה אחת פתוחה "ספרי לי את סיפור ההתפתחות של ילדך מראשית חייו אילך". במהלך הראיון הונחתה החוקרת לא לשאול שאלות הבהרה נוספות ולהיות בהקשבה עד תום הראיון תוך כדי הקלטת המראיין לצורך שיקלוט מאוחר יותר. (ראה נספח 1).

הליך המחקר

תחילה פנתה החוקרת דרך אתר הישוב בו היא מתגוררת וביקשה מתנדבים למחקר. הפנייה הייתה מופנית להורים לילדים בני 6-3 שנים. לאחר מכן פנתה החוקרת טלפונית להורים שהביעו הסכמתם לקבל מידע נוסף על המחקר לפי ההנחיות שנתנו לה ע"י מרצה הקורס(ראה נספח 1). עבור כל מרואיין נקבעה פגישה בזמן שהתאים להם ובמקום שהוחלט מראש. כל הפגישות הוקלטו בהסכמת המרואיינים ולאחר מכן שוקלטו. לחוקרת אין הכרות מוקדמת עם המרואיינות הקשר היחיד שלהם הוא מקום מגורים משותף (ישוב קהילתי) ומפגשים באירועים קהילתיים. למרואיינת המתגוררת בעיר חיפה אין הכרות מוקדמת כלל, החוקרת הגיעה אליה דרך אחותה שהינה מכרה של החוקרת.

עורכת המחקר נפגשה עם דקל בתאריך 13/01/15 בביתה באזור חיפה בשעה 20:00. לחוקרת אין הכרות אישית עם המרואיינת, הקשר היחיד הוא שהמרואיינת הינה אחותה של החברה של החוקרת. הפנייה אל המרואיינת נעשתה טלפונית ובה הוסבר באופן כללי את מטרת המחקר, לאחר הבעת הסכמה תואם יום המפגש ומקום המפגש. החוקרת שלחה מסרון לתזכורת טרם המפגש. החוקרת התקבלה בחצר ביתה אך הראיון התקיים בביתה בשל הרצון של המרואיינת לשקט. התאומים לא נכחו בבית היא מראש קבעה את הפגישה ביום שהילדים נמצאים במשמרת אצל האב. האווירה בבית הייתה נעימה ורגועה ומוסיקה שקטה התנגנה לה ברקע. בשל השקלוט התבקשה המרואיינת בצורה מנומסת לכבות את המוסיקה על מנת שלא יהיו הפרעות ברקע. המרואיינת נהנתה בחיוב והציעה קפה וכיבוד. הראיון ערך כ 20 דקות כשבמהלכו קבלה המרואיינת שיחה טלפונית מילדיה שאילצה אותם להפסיק למס' דקות ולהמשיכו בתום השיחה. הראיון כולו היה באווירה נעימה נשלווה.

עורכת המחקר נפגשה עם נטע בתאריך 14/1/15 בביתה בשעה 21:00. לחוקרת אין הכרות מעמיקה עם המרואיינת, ההכרות שלהם מבוססת על היותן גרות באותו ישוב קהילתי והמפגשים בניהן הם באירועים קהילתיים בלבד. נטע נענתה למייל שהפיעה החוקרת בדבר הרצון שלה למתנדבים עבור מחקר להורים לילדים בני 3-6. לאחר הסכמתה במייל החוקרת יצרה קשר טלפוני עם המרואיינת והוחלט על יום המפגש, מקום המפגש ושעה שנוחה להן. המרואיינת בקשה להיפגש בשעה מאוחרת לאחר שהיא מסיימת את טכסי השינה של שלושת ילדיה. כשהחוקרת הגיעה לביתם כפי שנקבע הבת הבכורה צפתה בשקט עם אביה בטלוויזיה והמפגש התקיים באווירה נינוחה ורגועה בפינת האוכל כשמיד הוצע לחוקרת קפה ועוגה וניתנה לה הרגשה של בית חם. הראיון ארך כרבע שעה עם עצירות קצרות, באווירה נינוחה ונעימה.

עורכת המחקר נפגשה עם רוז בתאריך 17/1 בביתה של המרואיינת בשעה 20:00. לחוקרת אין כל קשר אישי למרואיינת. החוקרת והמרואיינת מתגוררות אמנם באותו ישוב קהילתי אך אין הכרות אישית קודמת. החוקרת פנתה באמצעות מייל יישובי לבקשת מתנדבים למחקר ונענתה בחיוב לקבל מידע אודותיו מרוז. רוז צרפה מס' נייד להתקשרות עמה. החוקרת פנתה טלפונית לרוז ותואם יום

המפגש, שעה ומקום המפגש. החוקרת הגיעה לביתה של רוז כפי שתואם מראש והתקבלה ע"י הילדים. החוקרת התבקשה לחכות בסלון הבית מס' דקות עד שתמסור אותם לאב שהוא ימשיך את סיפור שלפניי השינה. הראיון ערך כעשר דקות באווירה רגועה, זורמת ללא הפרעות מיותרות.

עורכת המחקר נפשה עם מירב בתאריך 17/1 שבת בשעות הבוקר בביתה. לחוקרת אין קשר אישי למרואיינת חוץ מכך שהן מתגוררות באותו ישוב קהילתי והמפגשים היחידים שלהן הוא על רקע אירועים תרבותיים בישוב. מירב שמעה על המחקר דרך רוז והציעה את עצמה להשתתף. היא העבירה את פרטי ההתקשרות שלה לחוקרת והיא יצרה עמה קשר מידי לתאום המפגש. בשיחה הטלפונית מירב בקשה להיפגש בביתה שילדיה לא נוכחים. החוקרת הגיעה לביתה של מירב והתקבלה בחצר ביתה שעל השולחן נמזגו כבר שתי כוסות מים כמקובל בראיון. הראיון ערך ברבע שעה באווירה מאוד זורמת, נעימה ורגועה.

שיטת ניתוח הנתונים המוצעת והנמקה

במחקר זה נותחו הנתונים ע"י ניתוח קטגוריאלי (ניתוח תוכן), הוספתי ארבע טבלאות של ניתוח התוכן לפי קטגוריות, צריך למספר אותן (2-5) ולהכניס לנספחים.

בתחילה החוקר יחפש את הדברים שחוזרים על עצמם שוב, בקריאה וחיפוש נוסף יוציא דברים נוספים שאומנם תדירותם נמוכה אך הן מתייחסות לבעיות ושאלות חשובות.

שקדי (2003) מציע שיטת ניתוח בעלת מבנה של שלבים קבועים: שלב ראשון – הניתוח הראשוני

זהו השלב הראשון הפורמאלי בניתוח נתונים, מכנים את השלב הזה קידוד פתוח. בשלב זה נעשית בדיקה קפדנית של הנתונים ועל סמך הבדיקה מתבצעת קטגוריזציה של תופעות - לקיחת נתונים וחלוקתם לקטגוריות. כל קטגוריה כזאת מייצגת נושא (Theme), כאשר על החוקר לנסות למצוא את כל הנושאים המצויים בנתונים שבידיו. בשלב זה נותנים גם שמות לקטגוריות. השמות נלקחים לעתים קרובות מעולם המושגים של האינפורמנטים. שלב שני – הניתוח הממפה, בשלב זה מוצאים את הקשרים בין הקטגוריות. לפי שקדי, אחת השיטות הנפוצות למציאת קשרים בין הקטגוריות היא דרך גילוי אסוציאציות בין הקטגוריות. שקדי מציע לסדר את הקטגוריות על הציר האנכי בו מבחינים בין רמות שונות של קטגוריות ותת-קטגוריות ועל הציר האופקי בו מתרחש זיהוי של קטגוריות מאותה המשפחה ואיגודן תחת קטגוריית על. בשלב זה נותנים גם שמות לקטגוריות הממופות, גם בשלב זה משתדלים להיצמד לשפה של אינפורמנטים אך אין זה חובה.

שלב שלישי – הניתוח הממוקד, זהו שלב בו מתבצעת יצירה של קטגוריות מרכזיות. למעשה כבר בשלב איסוף הנתונים, החוקרים באופן אינטואיטיבי עשויים להבחין בקטגוריות מרכזיות והתחושות האלה הולכות ומתחזקות בשלבים הראשוניים של הניתוח. אולם את הקביעה הסופית של הקטגוריות

המרכזיות צריכה להתבצע כאשר לעיני החוקר תמונה מלאה של הנתונים. התוצר של שלב הניתוח הממוקד הוא תיאור ממוקד. התיאור הזה נבנה סביב הקטגוריות המרכזיות ובתת-קטגוריות שלהן.

שלב רביעי – הניתוח התיאורטי, בשלב זה מתבצע תרגום של קטגוריות ממוקדות לשפה תיאורטית. התרגום מתבסס על שלושת השלבים הראשונים המהווים למעשה יסוד להסבר תיאורטי. רוב ההסברים התיאורטיים נבנים סביב קטגוריה מרכזית אחת (או לעתים מספר קטגוריות בודדות). החוקרים בוחנים את המפה של הקטגוריה, את העץ ההיררכי שלה, את התכונות של הקטגוריות והקשרים ביניהן, הם בוחנים את הקשרים בין הקטגוריות על שני הצירים האופקי והאנכי. מטרת הבחינה הינה למצוא הסברים לקשרים אלה. כאשר החוקר מגיע לרעיון תיאורטי ים בחקר לתופעה הנחקרת הוא מחפש חיזוק בספרות התיאורטית שתמוך ברעיון. לעתים החוקרים עשויים למצוא בספרות תיאוריה בסיסית המתאימה לקטגוריות שנוצרו במהלך ניתוח נתונים, אולם ברוב המקרים אין תיאוריה בסיסית אחת שמסבירה את התופעה הנחקרת והחוקרים נעזרים במספר תיאוריות ובספרות אחרת כהשראה להבניית הסבר תיאורטי ייחודי. (צבר-בן יהושע, נ.1990).

הניתוח קטגוריאלי הינו ניתוח תוכן מדוקדק אשר באמצעותו החוקר יחלץ את המידע הרלוונטי ויסייע לו לנתח בצורה יסודית את הנתונים שימצאו בנרטיבים.

מחקר איכותני לדוגמא

ממצאים

בפרק זה יוצגו ממצאי המחקר – להכניס כאן את שם העבודה - בהתאם לקטגוריות שבהן תפסו ההורים את התפתחות ילדיהם. בסעיף ראשון תוצג הקטגוריה הילד ביחס למצב האישי של ההורה, בסעיף שני תוצג הקטגוריה הלידה של הילד, בסעיף שלישי תוצג הקטגוריה פרטי ההתפתחות המוטורית, קוגניטיבית ואמוציונאלית של הילד, בסעיף הרביעי תוצג הקטגוריה קשרי הילד עם אחיו, בסעיף החמישי תוצג הקטגוריה התנהגות הילד בגן, בסעיף שישי תוצג הקטגוריה אנקדוטות, תכונות ותחביבים של הילד, ולבסוף יסוכמו הדברים. (להלן הקטגוריות בטבלאות 2-5 נספח מס...)

1. הילד ביחס למצב האישי של ההורה

התפתחות ההורים הינו תהליך מקביל ומשפיע על התפתחות הילד, כאשר הילד עובר תהליכי התפתחות הוא מגרה את ההורה שנדרש להתמודד עם משימה נפשית-התפתחותית מקבילה לזו שעובר ילדו. השנויים שהילדים עוברים דורשים גמישות מצד ההורים והתאמה לשלבי ההתפתחות של הילד. אחת המשימות של ההורים היא מסוגלות לסייע לתהליך ההתפתחות העצמית במקביל לטיפוח תהליכי ההתפתחות של הילד (עמית, 2012). ישנן ארבע רמות מודעות של הורים, אשר מתארות את תפיסת ההורה את הילד: הרמה האגואיסטית בה הילד נתפס סביב רצונות וצרכי ההורים. הרמה המסורתית בה הילד נתפס ביחס לסביבתו. הרמה הסובייקטיבית, בה הילד נתפס כפרט ייחודי המובן דרך היחסים עמו ולא באמצעות הגדרות חיצוניות של ילדים בכלל. והרמה האנליטית-תהליכית שבה הילד נתפס כמערכת פסיכולוגית מורכבת ומשתנה, שבה ההורים גדלים עמו במהלך מילוי תפקידם (נורברגר, 2007).

בחינת דברי המרואיינות לאור תיאוריות אלו ובתוך קטגוריה זו, מעלה שמבין ארבעת המרואיינות, שלוש פתחו בתיאור הילד בבחינת עצמו, ואחת פתחה בתיאור הילד ביחס אל עצמה. נטע, רוז ודקל, פתחו את דבריהן בתיאור ילדם מנקודת מבט אנליטית: נטע סיפרה, "ליה נולדה בשבוע 34 במשקל 2.200 הבכורה מבין התאומים שנולדו לנו אחרי בתנו הבכורה כמובן אחרי הריון לא פשוט, מעייף וכבד", רוז סיפרה "רועי נולד בלידה רגילה אחרי שתי בנות מקסימות, בשבוע 40 להריון. הלידה שלו הייתה לידה קלה ואנחנו היינו נרגשים מאוד עם לידתו אחרי שתי בנות", ואילו דקל סיפרה "קמיל היא אחות תאומה לאחיה, אז כך שלא קיבלה אף פעם 100% של תשומת לב, היום שאני בוחנת את הדברים אחורה אני מבינה שזה הרבה יותר טוב כי היא גדלה כילדה הרבה יותר עצמאית ואחראית". נטע, רוז ודקל סיפרו נתונים אובייקטיביים על לידת ילדן, דרך התייחסות אליו כיישות עצמאית עם נתוני פתיחה מסויימים אובייקטיביים יחסית.

לא כך מירב, מירב סיפרה "נועה שלי היא הילדה השלישית שלי מהנשואים השניים שלי. אני ואביה התגרשנו לפני כשנתיים שנועה הייתה בת 3.5. נועה נולדה בלידה טבעית". מירב מתייחסת אל ביתה ברמה הסובייקטיבית, היא מתארת את ביתה דרך מקומה בעולמה שלה (האם), ולא באמצעות הגדרות חיצוניות של ילדים בכלל. רק אחרי משפט פתיחה שממקם את ביתה בחייה שלה, היא פונה לעובדה אובייקטיבית בקשר לביתה, לפיו היא נולדה בלידה טבעית.

2. הלידה של הילד

למהלך הלידה ישנה חשיבות רבה לגבי ההתפתחות התקינה של ילדים. דוגמא נפוצה היא של ילדים הנולדים במצוקת חמצן, אשר פוגעת בנוולדים, בחומרה כזו או אחרת, ומשפיעה מאד על התפתחותם בהמשך.

לאור התיאוריה התומכת בקטגוריה זו נראה שכל ארבעת המרואיינות ציינו פרטים בעלי משמעות חשובה לגבי המשך ההתפתחות התקינה של ילדם: נטע סיפרה שביתה נולדה בשבוע ה-34 להריון, במשקל 2.200. רוז סיפרה שבנה נולד בלידה רגילה בשבוע ה-40 להריון, והלידה שלו הייתה לידה קלה. מירב סיפרה שבתה נולדה בלידה טבעית, ודקל סיפרה שביתה נולדה בלידה קיסרית בשבוע ה-38 להריון.

3. פרטי ההתפתחות המוטורית, קוגניטיבית ואמוציונאלית של הילד

נהוג לראות את התפתחות הילדים בשלושה אספקטים מרכזיים: התפתחות מוטורית (פיזית), התפתחות קוגניטיבית (שכלית), והתפתחות אמוציונאלית (רגשית). ההתפתחות המוטורית, היא תהליך שיפור יכולת התנועה של הילד ורכישת השליטה שלו בגופו. ההתפתחות הקוגניטיבית, היא התפתחות יכולת הלמידה, החשיבה, הזיכרון, השימוש בשפה, שהרבה פעמים מובנים דרך יכולת הבעה בעל-פה ואוצר מילים. ולבסוף, ההתפתחות האמוציונאלית, לעיתים נקראת גם החברתית, היא התעצבות האישיות, ויצירת הקשרים הבין-אישיים הראשונים (סרוף, קופרודהארט, 1998).

בקטגוריה זו רוב המרואיינות מצאו לנכון לספר היבט אחד של התפתחות לפחות, אבל ניכר שהן לא התמצאו באופן מעמיק בגישה העיונית שלפיה נהוג לראות התפתחות ילדים באופן תלת מימדי. התמונה שהן הציגו הייתה חלקית בדרך כלל, חסרה פרטים חשובים וניתוח ההתפתחות של ילדיהן לא ענה על מפרט ההיבטים שבהם נהוג לראות התפתחות. בנוסף לכך נראה שהן לא ידעו איזה היבט של ההתפתחות הוא חיוני יותר, וגם לא איזה מהם הוא ראשוני יותר.

נטע ציינה היבטים מוטוריים, ואמרה שביתה החלה לזחול בגיל חצי שנה, והחלה ללכת בגיל שנה. גם רוז ציינה את ההתפתחות המוטורית של בנה: "הוא התפתח כמו בספרים, זחל, עמד, הלך, התפתחות מוטורית תקינה ומהירה" אבל באותה נשימה ציינה את ההתפתחות הקוגניטיבית שלו כחלק ממנה: "אם אני משווה אותו לבנות הגדולות שלי הוא החל לדבר מאוחר יותר, אך מהרגע שהתחיל לדבר הוא לא שותק".

מירב הייתה היחידה שניסתה להתייחס לכל היבטי ההתפתחות ומיד אמרה "אני אחלק את סיפור התפתחותה של נועה לתחומי ההתפתחות השונים: שכלית, חברתית, רגשית", אבל באופן שאינו מתאים למשפט פתיחה זה, תארה תחילה את ההתפתחות המוטורית של ביתה: "מבחינה פיזית נועה התפתחה כמו בספרים כפי שאומרים by the book. היא זחלה בגיל חצי שנה, נעמדה בגיל עשרה חודשים והחלה ללכת בגיל שנה". מירב גם לא הפרידה בין התפתחות מוטורית לקוגניטיבית, וכמו רוז המשיכה בנשימה אחת להיבטים קוגניטיביים, וגם הכניסה את ההתפתחות האמוציונאלית בסוף, כמו אין הבדל אמיתי בין

ההיבטים: "גם לדבר התחילה מוקדם מאוד. מאז שהיא נולדה התקשורת המילולית הוא משהו מאוד מובנה בהתנהלות מולה. אני מדברת אתה המון. התקשורת בנינו מלווה בהמון חוס, יש לה יכולות להביע את עצמה, לחוות ולהרגיש".

בשלב מאוחר יותר מירב נטתה לתאר את ביתה כמתפתחת במהרה יחסית לאחיה מבחינה קוגניטיבית גרידא, היא ציינה שהיא הילדה השלישית שגדלה עם אחים בוגרים, וכי ניתן לראות שההתפתחות שלה מהירה: "היא קולטת דברים מאוד מהר, מאז שהייתה תינוקת היא מבינה את הסביבה, דעתנית, קולטת מהר כל דבר, משכללת את הדפוסים שלה. נועה ילדה שהרמה הקוגניטיבית שלה גבוהה אפילו מזו של ילדים בני גילה. היא מנתחת דברים, מסיקה מסקנות, מקישה מכאן לכאן".

לבסוף מירב התייחסה באופן מקיף להיבט האמוציונאלי של ההתפתחות ביתה וסיפרה שמבחינה חברתית, מהרגע שנולדה, הייתה מוקפת באחים גדולים שנתנו לה המון אהבה, שהיא ילדה מאוד חברותית, וכי חברת הילדים מאוד חשובה לה. אבל כמו בתחילת דבריה, היא שוב עירבבה בין היבטי ההתפתחות ובסוף דבריה חזרה לתאר את ביתה מבחינה מוטורית: "אין אצלה הבדל בין בנים ובנות כולם חברים שלה. נועה ילדה שיוצרת קשרים חברתיים טובים גם עם האנשים שטפלו בה בפעוטון, בגן וכעת בביה"ס. מעצם השכל שלה ורמת התקשורת הגבוהה שלה היא מעודדת קשר אליה. לרוב מוקפת המון חברים, היא דורשת מהם יותר כאילו לעמוד בסטנדרטים שלה. בחברת השווים שלה לעיתים מאבקי כוח, היא תמיד שומרת על המקום שלה. נועה מאוד אוהבת לשחק, לעיין בספרים, לשחק עם בובות במשחקים דמיוניים ודרמטיים. למשחק עם בובות היא מאוד אוהבת להביא דברים מהעולם שלה, מתחומי העניין שלה. היא כל הזמן מחקה דמויות מרכזיות מהעולם שלה. נועה מבקשת להיפגש עם חברות אחה"צ ואני בשמחה מזמינה לה גם חברות אלינו למשחק. נועה ילדה שאוהבת לרקוד, היא מאוד אתלטית, מבנה גופה רזה וגמיש והיא מאוד מודעת למה שהיא אוכלת. היא ילדה מקסימה, חמה, פיקחית מאוד, עקשנית לעיתים. אני נפעמת פעמים רבות מהחוכמה שלה, השנינות ורמת השיחה שהיא מנהלת איתי כמו ילדה בוגרת ממש".

דקל התייחסה להיבט השינה של ביתה, וכמו נטע ורוז התמקדה רק בנושא אחד של ההתפתחות, אצלה זה היה ציון של הרבה פרטים על ההתפתחות הקוגניטיבית של ביתה: "בגיל חודשיים כבר ישנה לילה שלם. בגיל שמונה חודשים קמיל החלה לומר את מילותיה הראשונות, אמא, אבא ואפילו לספור עד חמש". דקל הרחיבה בתמיהה על ההתפתחות הקוגניטיבית המהירה של ביתה, שידעה לומר אמא לפני אבא, שבגיל תשעה חודשים כבר ידעה לספור עד עשר בשפה העברית וגם באנגלית, בגיל שנה ידעה לומר ברצף את האותיות, קלטה במהירות מפתיעה כל מה שלימדו אותה, עד גיל שנה וחצי צברה ידע רב, ידעה את כל הצבעים, מספרים, אותיות ושירים שלמים, "בגיל שנתיים זכרה ספרים

שלמים שהייתה מסוגלת לספר לנו. היא זוכרת ריקודי שורות שלמים בלי להתבלבל בצעדים" הרחיבה דקל.

4. קשרי הילד עם אחיו

אפשר שהקשר החברתי הראשון שיש לילד הוא הקשר המשפחתי, תחילה עם הוריו, ולאחר מכן עם אחיו. קשרים חברתיים מובנים כסוג של התפתחות אמוציונאלית. מלבד מירב, כל המרואיינות תיארו את הקשר שיש לילדיהן עם אחיהם.

נטע אמרה שביתה מתגרה באחיה לפעמים ואז האווירה מתלקחת. שהיא תמיד מצדיקה את עצמה, ושהיא יכולה להפריע במשחק ולצחוק כאילו דבר לא קרה. רוז סיפרה שבנה מנהל קשר טוב עם האחיות שלו. הוא אוהב לשחק איתן והן מלמדות אותו לכתוב. כשאחותו הבכורה מנסה ללמד אותו דבר מה הוא זורם איתה בהתחלה, ועד מהרה קם והולך להביא משחק. מירב כאמור, לא סיפרה דבר בעניין זה, ודקל אמרה שמכיוון שהקליטה השכלית של אחיה התאום פחותה משל ביתה, זה מגביר את הביטחון העצמי שלה והיא מרגישה אחראית עליו: "קמיל מגיל מאוד קטן ידעה לזהות פחד. אז בזמן שאחיה היה קופץ מספה לספה ובטרמפולינה ונפצע כמובן קמיל תמיד הייתה דואגת לומר לו כמו אמא קטנה 'מאמי שלי תיזהר אתה עלול ליפול עוד פעם'. אחרי כמה רגעים הייתי מוצאת אותה פיסית מורידה אותו מהספה כדי שלא יקרה לו כלום".

5. התנהגות הילד בגן

נטע ומירב לא ציינו כיצד ילדיהן מתנהגים בגן. רוז אמרה שבנה מאוד אהב ללכת לפעוטון תמיד הלך בשמחה וחזר מאושר הביתה וגם כיום הוא אוהב ללכת לגן: "הוא אוהב ללכת לגן הילדים, הוא תמיד מספר איך היה לו בגן, מה הם עשו או שרו". רוז הרחיבה מהי הפעילות שבנה אוהב בגן: "הוא מעדיף משחקי קופסא בעיקר משחקים של פירוק והרכבות". נראה היה שהיא סבורה שהתנהגות של בנה בגן קשורה לרמת ההתפתחות שלו שכן היא סיפרה: "לילד חוש טכני מפותח. הוא אוהב את המפגשים עם הגננת, הוא משתף בתכנים הנלמדים בגן. אתמול הייתה להם יום הולדת בגן הוא שאל אותי האם גם לי יש יום הולדת באביב? שאלתי אותו כיצד אתה יודע? הוא ענה שהגננת אמרה לו". דקל סיפרה בהתרגשות על דברי הגננת בקשר לביתה, ונראה שהיא מייחסת לדברים חשיבות רבה: "כיום קמיל בת שלוש וחצי, ילדה גאונית לכל הדעות. למרות גילה המתאים לגן עירייה בחרתי להשאיר אותה בגן פרטי. הגן הינו בהסכם עם העירייה כך שהוא גן בפיקוח של משרד החינוך גם מבחינת התכנים שבו. לפני כחודש קיבלתי שיחה טלפונית מהגננת של קמיל, האמת שבתחילה נבהלתי מאוד אך מהר מאוד הבנתי שהשיחה הזו הולכת להיות מרגשת מאוד. המשפט הראשון שהגננת אמרה לי שהיא גאה להיות הגננת של קמיל ובכל שנותיה הרבות כגננת היא לעולם לא

פגשה ילדה חכמה, אכפתית כמותה. היא אף ציינה שלא אשכח לציין שהיא הייתה הגננת שלה כשקמיל תהייה בעתיד שם דבר. זה היה משעשע ומחמיא מאוד".

6. אנקדוטות, תכונות ותחביבים של הילד

קל להניח שהחלק בו יכולים ההורים לספר בהרחבה רבה על ילדיהם, הוא החלק שמתאר את חיי היומיום, תכונותיהם של ילדיהם, והמעשיות שהוא יוצר מעצם קיומו. אכן, כל המרואיינות הרחיבו בעניין זה, וסיפרו באופן חופשי אנקדוטות, תכונות ותחביבים של ילדיהן.

נטע סיפרה שבשנה הראשונה לחייה ביתה הייתה נבהלת מכל רעש וצורחת, וכן, שדרגת ווליום גבוהה במיוחד הייתה מלחיצה אותה מאוד. נטע אמרה שביתה היא ילדה שרוצה לעשות הכל לבד, עצמאית והישרדותית. בפעוטון הייתה לבת של נטע תקופה טובה, היא תמיד שחקה יפה, נתנו לה המון אהבה וביטחון והיא הרגישה טוב והחזירה המון אהבה לילדים ולמטפלות שלה. אבל לבת של נטע יש לקות שמיעה, ונטע מספרת שבשל הלקות בשמיעה נראה היה לה שהיה לביתה מאוד קשה להיות בסביבה לא מוכרת ומקומות חדשים. ביתה הייתה נצמדת אליה במקומות אלו. נטע סיפרה גם שהיא מודעת לעובדה שהדיבור של ביתה לא ברור ביחס לדיבור השוטף של אחיה התאום וחברים בסביבה, ושזה תסכל אותה שלא תמיד מבינים אותה. נטע לא ויתרה לביתה, והתעקשה בסבלנות רבה שהיא תאמר מה שהיא רוצה, ובמידת הצורך הייתה מתקנת אותה בכדי שתדע לומר את הדברים בצורה נכונה. נטע חששה מאוד מהמעבר של ביתה לגן הילדים, בגלל לקות השמיעה. היא סיפרה שביתה אוהבת לשיר ובשירה יותר קל לה, כמו כן היא אוהבת לרקוד ולכן התעקשה לרשום אותה לחוג ריקוד, כי בנוסף רצתה שיהיו לה קשרים חברתיים. נטע סיכמה שביתה ילדה ממש מיוחדת, היא עצמאית, מתנסה, לא רוצה עזרה בשום דבר, אוכלת לבד ומתלבשת לבד.

רוז סיפרה שבנה הוא ילד שובב, סקרן, אוהב לחקור. יש לו המון שאלות כל שאלה מובילה אותו לשאלה נוספת – "לעיתים זה ממש מעייף אותי". היא סיפרה גם שבנה שר, רוקד ואוהב להראות את התנועות לכל השירים שהוא לומד. יודע לספור מכיר את הצבעים בשמות שלהם, אוהב להקשיב לסיפורים מס' פעמים עד שלומד אותו בעל פה, ומתעקש לספר בפעם הבאה בעצמו. "יש לו זיכרון ממש טוב הוא יורד עד הפרטים הקטנים" היא אומרת. רוז לא הסתפקה בכך והרחיבה עוד על בנה: "הוא אוהב לעזור לחיים, הבעל שלי לתקן דברים, הוא מתעניין בטיסנים, בפירוק דברים והרכבתם. הוא תמיד מסתכל ובוחר את מה שאבא שלו עושה, שואל שאלות ומחכה לתשובות... הוא אוהב לרכב על אופניים, על טרקטורון, אוהב לטייל בטבע וללטף חיות. הצפייה בטלוויזיה לא מעניינת אותו, הוא לא יכול לשבת יותר מידי אם אין לו עניין בדבר. הוא כל

הזמן צריך להיות עסוק בלעשות משהו. אין לו רגע שהוא נח מלבד שנת הלילה. הוא ילד מקסים, כובש, נבון יודע היטב מה שהוא רוצה. לעיתים זה לא פשוט עבורנו כי הוא מעסיק אותנו כל הזמן. חיים בעלי מספק לו המון גירויים כי גם הוא אוהב לפרק ולהרכיב דברים, כנראה רועי רכש את התכונות הללו מאביו. ספרתי לך המון על ילד בן 3 לא?"

מירב סיפרה על ביתה שהיא מעט מפונקת כי היא הילדה הכי צעירה בבית, שהיא דורשת ממנה תשומת לב ושהיא תמיד מפנה לה זמן למשחק, יצירה, טיול בטבע או אפייה: "אני נהנית להיות אתה כמה שיותר. הקשר שלה עם אבא שלה טוב. אנחנו מקפידים על ימים קבועים שהיא מבלה אתו ועם משפחתו החדשה. היא מבינה היטב את המסגרות בהן היא חיה. על נועה אפשר לספר עוד רבות אך נראה לי שזה מספיק (מחייכת)".

לבסוף, דקל סיפרה שמאז ביתה קמיל נולדה היא דרשה ידע, שהיא כמו ספוג, קולטת הכל ומהר. כתינוקת היא הייתה ילדה מאוד ערנית לסביבה, רגועה, ישנה מצוין, לא מוותרת על כיף, ילדה מוסיקלית בצורה בלתי רגילה, היא שרה, רוקדת מגיל שנתיים, היא ילדה מאוד פרפקציוניסטית, מאוד רגישה ואכפתית ועם זאת הססנית מעט ופחדנית. לקמיל יש פחד מבעלי חיים מספרת דקל, היא יודעת לזהות שאם זה משהו שהיא לא יכולה לשלוט בו אז היא נוהרת. היא ילדה מאוד מצחיקה, היא אוהבת להציג דברים, להסביר דברים. היא ילדה חייכנית, שמחה, ועם זאת מאוד עקשנית ודעתנית. "עונשים הם אף פעם לא פתרון איתה" אומרת דקל. "היא ילדה של שיח, הסברים. היא חייבת לדעת מה לא בסדר בהתנהגותה ודורשת הסברים ברורים".

לסיכום, נראה כי אמנם הורים נוטים לתאר במידת מה את התפתחות ילדיהם בהתאם לתיאוריות הרווחות באקדמיה, אבל בעיקר הם מרחיבים על הפן האישי שהם מכירים בילדיהם, ומציינים את תכונותיהם וייחודם של ילדיהם כפי שהוא מתבטא בחיי היומיום שלהם עם ילדיהם. התמונה הנשקפת מדבריהם כוללת מפרט סרגלי התפתחות מגוון בהרבה מזה שמוצע בתיאוריות של התפתחות